

FASCIZMUS ES PARLAMENTARIZMUS.

MUSSOLINI egy 1925. november 18-án tartott képviselőházi beszédében elismerte, hogy „a parlamenti kormányzás rendszere a XIX. század egynéhány évtizedén át virágzott” s hogy ugyanezen idő alatt azokban az államokban, amelyek elfogadták, tényleg „sok hasznos feladatot oldott meg“. De azóta rendkívül nagyjelentőségű változások állottak be s szerinte ma már „az egész világ érzi, hogy a parlamenti kormányzás rendszere a modern szükségleteket kielégíteni s a szenvedélyek növekvő ostromával lépést tartani képtelen“. A parlamenti kormányzás csődje s a vele járó káosz tették szükségessé, hogy Olaszország a parlamenti kormányzás rendszerét megreformálja s „a rend elvét, a fegyelmet s a szigorú hierarchiát visszaállítsa“. Amit Olaszország ezen a téren alkotott, oly „bámulatraméltó”, hogy „szinte kiáltani szeretne, mert nemcsak Olaszországhoz akar szólni, hanem az egész világhoz“. Szerinte ugyanis: „több évszázad óta ismét tanúi vagyunk annak, hogy egy olasz gondolat körül az egész világ két részre oszlik.“ „Tokiótól New-Yorkig, északról délig minden világrészben és minden országban a fascizmus felett vitatkoznak és sokan vannak szenvedélyes hívei, akik lemásolni és ellenségei, akik megsemmisíteni szeretnék.“ Bár kétségtelen, hogy „a fascizmusban olyan egyetemes értékek is vannak; amelyeket más nemzetek is felhasználhatnak“, Mussolini szerint a fascizmust idegen nép le nem másolhatja, mert „olyan történelmi, földrajzi, gazdasági és erkölcsi tényezők hatása alatt jött létre, amelyek összességükben csakis Olaszországban vannak meg”.¹ Ha Mussolininek a fentebbiekben idézett álláspontját elfogadjuk, akkor szükségképpen arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a faszta állam olyan különleges alkotás, olyan új típusa az államnak, amelyhez hasonlót a világtörténelem felmutatni nem tud, amely típusból csak egy példány van, t. i. Olaszország. Kérdés már most, mennyiben felel meg ez a következtetés a valóságnak? Hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, rá kell mutatnunk a fascizmus legfőbb jellemvonásaira s meg kell bírálunk a parlamentnek Mussolini-féle reformját.

A fascizmus lényegileg véve nem más, mint egy páratlanul nagyszabású ellenhatás az 1922-ben összeomlott régi Olaszországgal s annak egész politikai rendszerével, az „ancien regime”-mel szemben.

Ez az ellenhatás abban nyilvánul meg, hogy a fascizmus a régi rendszerben érvényre jutott legfontosabb politikai irányzatokat, t. i. a szocializmust, a liberalizmust és a demokráciát a legélesebben elítéli és elveti s homlokegyenest ellenkező irányelveket iparkodik megvalósítani.

A fascisták felfogása szerint a szocializmus két okból járult hozzá az olasz nemzet katasztrófáinak előidőzéséhez: egyrészt, mert el akarta törölni az egyéni tulajdon intézményét s másrészt, mert a nagy tömegekből szinte teljesen kiirtotta az államhoz való ragaszkodást, a hazának a szeretetét.

¹ V. Ö. gróf Zichy Rafaelné Pallavicini Edina: Mussolini válogatott beszédei Napkelet Könyvtára, 370. old.

A fascisták tehát, hogy a romokon egy új államot építhessenek fel: hadat üzennek a szocializmusnak; s az egyéni tulajdon elleni törekvésekkel szemben a Mussolini-féle szindikalizmust, a nemzetköziséggel szemben pedig a nacionalizmust teszik meg az új fascista állam alapjaivá. Ezért vallják nagyon sokan azt az álláspontot, hogy a fascizmus tulajdonképpen nem más, mint szindikalizmusba oltott nacionalizmus. A fasizmusnak e két — de látni fogjuk, korántsem kizárólagos — alkotó eleme közül a szindikalizmus a reformszocializmussal szemben, mint ennek az ellenhatása jött létre s tőle céljaiban és eszközeiben egyaránt különbözött.

A román államok reformszocialistái — pl. a francia millerandisták — belátták, hogy a társadalomnak az egyéni tulajdonra felépített rendjét forradalom útján megváltoztatni s a szocialista ideált: az államnélküli társadalmat máról holnapra megvalósítani képtelenek. Megalkudtak tehát azzal, amin változtatni nem tudtak; beleilleszkedtek a polgári állam kereteibe; igénybe vették az ezáltal részükre biztosított jogokat; s politikai párttá szervezkedve a parlamenten belül alkotmányos eszközökkel küzdöttek eszméiknek részleges és fokozatos megvalósításáért. Küzdöttek tehát egyrészt azért, hogy az egyéni tulajdont állami és községi köztulajdonná, a magánvállalatokat pedig állami és községi közüzemekké alakítsák át oly mértékben, amily mértékben az adott viszonyok között lehetséges volt. S küzdöttek másrészt azért, hogy kieszközöljék segélyező pénztárak s egyéb munkásjóléti intézmények létesítését s ezen a révén emeljék a nagy tömegek jólétének színvonalát.

A reformszocialistákkal szemben a szindikalisták a legélesebben elítélték azt, hogy a munkások politikai párttá szervezkedtek; mert szerintük a polgári választók szavazatainak elnyerése a szocialista jelölteket engedményekre kényszerítette; mert a szocialista képviselők osztályképviseelők helyett népképviselőkké váltak s a szocialista pártot demokrata párttá alacsonyították le; s mert a munkásosztályon belül a szocialista képviselők révén egy külön intellektuel-osztály, egy munkásokon élősködő külön burzsoázia alakult ki. S ugyancsak céltalannak és feleslegesnek nyilvánították az egyéni tulajdon szocializálásának azt a módját, amely a magánvállalatokat közüzemekké alakítja át. A munkásmozgalmak célja ugyanis a szindikalisták szerint arra irányul, hogy kivívják a munkások szabadságát; a közüzemekben azonban a munkás éppúgy nem lehet szabad, mint a magánüzemekben; mert a munkafelosztás mindkétfajta ütemben a fölé- és alárendeltség viszonyán épül fel s különbség csak annyiban van, amennyiben a hierarchia magasabb fokain a magánvállalatoknál magántisztviselők, a közüzemeknél bürokraták állanak. S végül kárhoztatták és elvetették az összes munkásjóléti intézményeket és szociális reformokat azért, mert ezek a szindikalisták szerint csak arra alkalmasak, hogy a munkásokat a sorsukba való belenyugvásra készítsék s a polgári állam életét meghosszabbítsák. A szindikalisták tehát a polgári állammal szemben a legmerevebb tagadás álláspontjára helyezkedtek s ez a tagadólagos álláspont természetesen az állami intézményekre s az állam szervezésének legfontosabb alapelveire is kiterjedt. A szindikalisták ugyanis egyaránt elvetették a pártokká való szervezkedést és a parlamentarizmust, a hadsereget és a bürokráciát, a központosítást s afelé- és alárendeltségnek hierarchikus viszonyát; elvetették pedig azért, mivel mind-ezen intézmények és elvek a munkásosztály kizsákmányolását akarják előmozdítani s a zsákmányolt vagyonra vonatkozó magánjogokat akarják biztosítani és védelmezni. Ebből az álláspontból szükségszerűen következett, hogy a szindikalisták a maguk eszméit csakis a polgári állam keretein kívül, forradalom útján valósíthatják meg. A forradalmat a szakszervezeteknek kell előkészíteniük s az előkészítés részint általános sztrájkok rendezéséből

áll, amelyek mintegy főpróbái a forradalomnak, részint a munkások olyatén kiképzéséből, amely képesekké teszi őket arra, hogy a forradalom sikere esetén a magánvállalatok és a közüzemek vezetését és irányítását átvegyék s a termelés eszközeivel rendelkezni tudjanak. A magántulajdon szocializálása tehát nem a magánvállalatok államosítása és községe-sítése útján, hanem akkép megy végbe, hogy a tulajdon tárgyait munkáscsoportok veszik át s felhasználásukról közvetlenül maguk a munkások gondoskodnak. Mint-hogy ezen munkáscsoportok s az ő szövetségeik önkormányzattal vannak felruházva, a szindikalisták szerint az egész állami szervezet feleslegessé válik s a polgári állam helyét autonóm munkáscsoportok— vagy ha úgy tetszik, a belőlük álló korporatív állam foglalja el.¹

Miután kiemeltük az eredeti értelemben vett szindikalizmusnak leg-főbb jellemvonásait, lássuk, milyen módosításokat eszközölt rajta Mussolini abból a célból, hogy megalkothassa a saját szindikalizmusát?

Mussolini az új fascista államot két államot akar egy egységes állammá összeforrasztani: a békés szindikalizmusnak azt az ideálját, amelyet Duguit-vel gazdasági állammak nevezhetnénk s a történelmi fejlődés eredményeké-p kialakult azt a régi polgári államot, amelyben egymásföle rakódó rétegek alakjában feltalálhatjuk a hatalmi, a rendőr-, a jog- és a kultúraltam alkotó elemeit. Ez az oka, hogy a mai fascista államnak két alkotmánya van: egy gazdasági s ennek a körvonalai bontakoznak ki az 1927. április 21-én közzé-tett s a fascista nagy tanács által már el is fogadott munka-chartából; s egy polgári, amely a parlament reformjától eltekintve, azonos a régi Carlo Albeito-féle piemonti alkotmánnyal. Hogy e két alkotmány egymás mellett fennállhasson, Mussolini engedményeket tesz a reformszindikalistáknak, a szindikalistáknak és a polgári társadalomnak egyaránt.

A reformszindikalistákat azzal iparkodik kielégíteni, hogy a szocializálás eddigi módjának eredményeit, az állami és községi közüzemeket érintet-lenül hagyja s csak olyan közüzemeket alakít át magánvállalatokká, amelyek az állam vagy a községek kezében nem váltak be. Az állami és munidpal-szocializmus eddigi vívmányai tehát megmaradnak, sőt ha a magánkezde-ményezés képtelennek bizonyul, kivételesen újabb közüzemek is jöhetnek létre.³

S ugyancsak a reformszindikalistákat akarja lefegyverezni azon rendszá-bályokkal, amelyek a munkásjóléti intézményeiket nemcsak fenntartják, de továbbfejlesztik s a munkás részére bizonyos feltételek fennforgása esetén évenként üdülési szabadságot, felmondás esetén végkielégítést engedélyeznek, a baleset, az anyasági s a tuberkulózis elleni biztosítást pedig tökéletesítik.

S hasonlóképen ki akarja elégíteni Mussolini a szindikalistákat is. Az „intézményes szocializmus“ fellegvárait tehát, vagyis a szakszervezeteket s ezeknek szövetségeit nemcsak fenntartja, hanem mint látni fogjuk, a mun-kásokról a munkaadókra is kiterjeszti. Minthogy pedig minden fizikai, szellemi és technikai tevékenységet, a tudományt, a művészetet és az iro-dalmi „termelést“ is munkának tekinti s minthogy az egész társadalmat mint munkaadók és munkások összességét fogja fel, Mussolini a társadalom valamennyi rétegét testületekbe tömöríti. A fascista állam tehát lényegesen különbözik a polgári államtól, mert benne az államot mint egyének össze-ségét egy testületekből álló olyan állam váltja fel, amely a szindikalista ideál valósítja meg s mint ilyen hivatalosan is a korporatív állam nevet viseli.

A korporatív államban a munkaadók és munkások szakszervezetei s a szakszervezetek szövetségei törvényesen elismert és állami felügyelet

¹ V. ö. Sombart Wemer: A szocializmus és a szociális mozgalom, 140—141. oldal.

² Munka Charta 9. §.

alatt álló állami szervek s hierarchiájuk élén a munkaügyi tanács, illetve a korporációk minisztériuma áll. A munkabérszerződéseknél — akár fizikai vagy szellemi munkáról, tudományról, művészetről vagy irodalmi „termelésről“ legyen szó — az egyének helyébe ezen államilag elismert testületek lépnek s az egyénileg kötött szerződéseket az egész vonalon kollektív munkabérszerződésiek váltják fel.

S végül ugyancsak szindikalista gondolatokat valósít meg a Mussolini-féle munkaalkotmány, egyrészt akkor, midőn kimondja, hogy a munkás szabad, mert akár technikusokról, akár alkalmazottakról vagy munkásokról legyen szó, a vállalkozónak a munkás nem alárendeltje, hanem aktív munkatársa; s másrészt akkor, midőn törvénybe iktatja, hogy a hivatásos egyesületek egyik legfontosabb kötelessége a szindikalista állam céljaira a szükséges munkaadó és munkás nemzedéket iparilag kiképezni, nevelni és oktatni.

Ezen, a reformszocialisták és a szindikalisták javára tett engedményeket a polgári társadalom részére tett engedmények tetézik be. Minthogy a faszta állam a gazdasági és a polgári állam egybeforrasztása útján jött létre, ezek az engedmények kétfélék.

A gazdasági engedményeket a munkaalkotmány foglalja magában. E szerint a termelés eredményének a lehető legmagasabbra való fokozása nem az egyes termelők érdeke, hanem nemzeti közérdek. Azt azonban, hogy a termelők az eredményt fokozzák s ebből a célból régi vállalataikat kiterjesszék s újakat alapítsanak, csak akkor lehet remélni, ha munkájuk eredményeképp egyéni tulajdonra: vagyonra tehernek szert. Egyéni tulajdon nélkül nincs magánkezdeményezés, magánkezdeményezés nélkül pedig lehetetlen a termelés fokozása és a fejlődés. A munkaalkotmány tehát elismeri a magántulajdont, de a fentebbi megfontolásból kiindulva, nem az egyén, hanem a köz érdekében.

Annak már most, hogy a munkaalkotmány az egyéni tulajdont a nemzet közérdekei miatt ismeri el, nem pedig a tulajdonosok egyéni érdekei miatt, megvannak a maga szükségképi következményei. A tulajdonos szempontjából a következmény abból áll, hogy a tulajdon nemcsak jog, hanem kötelesség is; a tulajdonos tehát, mint vállalkozó felelős a vállalat célszerű megszervezéséért s az eredményes vezetésért; a felelősségrevonás lehetővétele érdekében állami felügyelet és ellenőrzés alatt áll; s ha kötelességeit teljesíteni képtelen, üzletét az állam van jogosítva, de nem kötelezve átvenni. Ennél is fontosabbak azok a következmények, amelyeket az állam az egyéni tulajdon elismeréséből önmagára nézve von le. Ha ugyanis az állam az egyéni tulajdont nem magánérdekből, hanem egyedül és kizárólag azért ismeri el, mert a tulajdon tárgyainak a nemzet érdekében való kihasználása kötelesség, akkor a tulajdont illetőleg az államnak is kell, hogy meg legyenek a maga kötelességei. A Mussolini-féle szindikalista állam tehát szembehelyezkedve minden más szocialista rendszerrel, azt hirdeti, hogy az állam köteles az egyéni tulajdont megvédelmezni, még pedig fokozottabb módon, mint ezt a polgári állam tette. A polgári állam egyik legnagyobb fogyatkozása az volt, hogy ismerte az egyének közötti, de nem ismerte a társadalmi osztályok közötti jogegyenlőséget; hiszen azt, hogy a munkások a szervezkedésben rejlő erőt kihasználják, eltúrte, arról azonban, hogy a tulajdonosok és vállalkozók is szervezkedjenek, nem gondoskodott. Ez az egyenlőtlenység volt az oka annak, hogy a tulajdonos és a vállalkozó védekezésre képtelenül állottak szemben a szakszervezetekbe tömörült munkássággal. Mussolini tehát, aki hatalomrajtásáig minden sikerét annak köszönhette, hogy a polgári elemet a szocialista szervezetek terrorjával szemben fasciokba és fascista szindikátusokba tömörítette s ezeket egy egységes hierarchiává foglalta össze, — egyik legfontosabb alapelv gyanánt törvénybe iktatja a tár-

sadalmi osztályok közötti jogegyenlőséget s intézményesen, biztosítja ezt akképen, hogy a szocialista munkásság támadó fegyverét: a testületekké való szervezkedést önvédelmi fegyver gyanánt a polgárságnak is kezébe adja s ezt az osztályt is felfegyverzi.

A felfegyverzés azonban nem azért történik, hogy a társadalmi osztályok örökös harcban álljanak egymással. A Mussolini-féle szindikalizmus szerint ugyanis az osztályharc lehetetlenné tenné a termelést; az osztályharcnak tehát csak ritka kivétel gyanánt szabad előfordulnia s szabály az osztályok békés együttműködése. Ezt van hivatva biztosítani az egyenlő fegyverzet, amely előre kilátástalanná tesz minden kizárólag osztályérdeket szolgáló küzdelmet. A Mussolini-féle szindikalizmus az ekképen egyenlően felfegyverzett munkaadó- és munkásosztályokra ugyanazon elvet alkalmazza, mint amelyen a polgárság individualista állama épült fel. Valamint az őt ért sérelem esetén az egyes embernek sincs meg az a joga, hogy saját ügyében önmaga bíraskodjék, ugyanúgy nincs meg az önbíraskodás joga a munkaadók és a munkások testületeméi sem. A kizárás éppúgy önbíraskodás, mint a sztrájk s a fascista államban mindkettő egyaránt tilos. Sérelem esetén tehát, valamint az egyes ember, ugyanúgy a munkaadók és munkások testületéi is az állam bírói szerveihez tartoznak fordulni s különbség legfeljebb annyiban van, amennyiben a munkás- és a munkaadótestületek vitái esetén a bírói eljárást mindig valamely magasabb rendű korporatív szerv békítésének kell megelőznie.¹

Mіндеzen a reformszocialisták, a szindikalisták és a polgárság javára tett engedményekkel s összességükkel, t. i. a gazdasági állam alkotmányával szemben egy olyan megjegyzést kell tennünk, amelynek helyességét maguk a szindikalisták is kénytelenek elismerni. A szindikalisták szerint — s ezeknek a táborába, Soréi hívei közé tartozott eredetileg maga Mussolini is^a — a társadalmat pusztá jogszabályok útján átalakítani nem lehet. Vagy végbement már az a nagy szociális forradalom, amelynek eredményeképp a polgárság hatalmi állama gazdasági állammá alakult át s ekkor a Mussolini-féle munkaalkotmány csak deklarálja azt, ami már megvan; vagy még folyamatban van a társadalmi átalakulás s ekkor csak többé-kevésbé reális tervekkel van dolgunk, amelyekből hogy mi marad meg utópiának s mi válik valósággá — ezt a jövő fogja eldönteni.

De bármiképen alakuljon a jövőndő, bizonyos, hogy Mussolini az egész társadalmat testületekbe tömörítette; bizonyos, hogy a különböző termelő erők között az együttműködést helyreállította s bizonyos az is, hogy a rend, a fegyelem s a gazdasági fellendülés terén bámulatos eredményeket ért el. Ezen kétségtelen tényekkel szemben két ellenvetést lehet tenni. Az egyik szerint — a szocialista forrongások leverésétől eltekintve — mindezen eredményeket nem annyira a szervezkedés, mint inkább a céltudatos és erélyes kormányzás, nem annyira a fascizmus, mint inkább a Mussolinizmus idézte elő. A másik szerint pedig nagyon is vitás, hogy a nagy ipari munkásság fegyverei: a szakszervezetek s a kollektív szerződések a gazdasági élet egyéb ágaiban, a szabad pályákon, a tudományos, a művészeti és az irodalmi termelés terén be fognak-e válni, vagy sem? Mindezen ellenvetések súlya és jelentősége felett a történetírás fog dönteni. Mi jelenleg csak egy tényt szögezhetünk le. Ez idő szerint ugyanis kétségtelen tény, hogy a fascista államot a Mussolini-féle szindikalizmus különíti el a többi államoktól s ez teszi olyan, a maga nemében egyedül

¹ V. ö. Mussolininak a fascista szindikalizmusról 1924. május 22-én tartott beszédét gróf Zichy Rafaelné i. m. 210—216; s az 1927. ápr. 21-én elfogadott munkachartát.

² V. ö. Margherita G. Sarfatti: Dux 73. oldal.

álló alkotássá, amilyenek Mussolini azt — 1925. november 18-iki — idézett beszédében feltüntette.

A polgári osztály részére tett engedmények második csoportja a régi polgári államra vonatkozik s lényegüket Mussolininak az a nyilatkozata tartalmazza, amely szerint levonta a forradalmak történetéből a tanulságot, tudja, hogy a világot felforgatni nem lehet s épp ezért kijelenti, hogy az 1848-1 piemonti alkotmány alapfalait lerombolni nem szándékozik.¹ A fascizmus e szerint csak a kormányzásnak paragrafusokba nem foglalható szellemét változtatja meg s a parlamentnek a végrehajtó hatalomhoz való viszonyát próbálja átalakítani.

A kormányzás szelleme három irányban módosul: a nemzetköziséget a legerőteljesebb nacionalizmus, a liberális és a demokrata irányzatokat pedig olyan antiliberális és antidemokrata irányzatok váltják fel,³ amelyek végeredményben a parlament háttérbe szorítására törekszenek. Hogy az új irányzatokat tisztán láthassuk, legjobb lesz ha őket az ellentétes vélemények harcában mutatjuk be.

Mussolini egyik legnagyobb és legveszedelmesebb ellenfele gyanánt Don Luigi Sturzo szicíliai lelkész szerepel, aki keresztényszocialista programmal egy nagy politikai pártot alapított: az olasz néppártot. Sturzo épp oly tévedésnek tartja a nacionalista irányzatot, mint a liberalizmust. Szerinte ugyanis a nacionalizmus gyűlöletet szít más nemzetek ellen; dicsőíti és bátorítja a nemzeti érdekből elkövetett erőszakot és emberölést s nemzetenkint csoportosítván a klérust, megbontja a róm. kath. egyház egységét. Sturzo tehát a nacionalizmust összeférhetetlennek tartja a keresztény felebaráti szeretettel s pogány világnézetté minősíti.³

Mussolini ezen keresztényszocialista állásponttal szemben kitar az ő ifjúkori ideáljai mellett és a mi Petőfink „Szabadság, szerelem“ kezdetű költeményét idézi; azét a nagy magyar költőét, „aki a szerelmet többre becsülte az életnél s mind a kettőt feláldozta a szabadságért“.⁴ Nem áll tehát Mussolini szerint, hogy a haza érdekében emberéletet feláldozni nem volna szabad. S különösen nem áll, hogy a haza érdekében nem volna szabad fegyverhez nyúlni s erőszakot alkalmazni. Az erőszak szerinte nemcsak nem erkölcstelen, de ha nem önmagáért, hanem nagy nemzeti célok megvalósítása érdekében, mint sebészeti műtétet alkalmazzuk, sokkal erkölcsösebb, mint a gyáva meghunyászkodás és megalkuvás.⁵ A régi elpuhult erkölcsök helyett tehát egy a haza szolgálatába állított új erkölcsant, egy új világnézetet kell hirdetni. S milyen erények legyenek e világnézet alkotó elemei? „A bátorság; a törhetetlen erély; a veszély szeretete; a gyámoltalanság és renyhesség gyűlölete; a merészség az egyéni és társas életben; a legnagyobb őszinteség és nem az alattomos, névtelen rágalmozás; a pénznek és az üzletnek megvetése; a büszkeség arra, hogy a fascizmus aszkétái vagyunk s hogy rang és cím nélkül, „meztelenül“ jutunk el a célhoz; s büszkeség a nap minden órájában arra, hogy egy nagy nemzet fiainak, olaszoknak születtünk.“ „A fasrizmusnak arra kell törekednie, hogy a kiválasztás kitaró és csökönös keresztülvitele útján egy ilyen férfias erényekkel feruházott nemzedéket neveljen.“ „Ilyen kiválasztás útján kell megteremtenie a harcosok osztályát, amely halálra kész; a feltalálókét, amely a titokzatosság rejtélyeit kutatja; a bírák osztályát; az ipari vezérékét; a nagy kutatókét; a nagy kormányzóké stb.“⁸

¹ V. ö. gróf Zichy Rafaelné I. m. 88., 185., 297—298. oldal.

² Giacomo Lombroso: La crisi del fascismo 34—36. oldal.

³ Luigi Sturzo: Pensiero Antifascista xx., 15., 61.—65. oldal.

⁴ M. G. Sarfatti: i. m. 140. oldal.

⁵ U. o. 22. oldal.

⁶ V. ö. az 1924. febr. x-én a feketeingések nagygyűlésén tartott beszédét gróf Zichy Rafaelné i. m. 172. oldal. Továbbá u. o. 79., 346., 347., 257. és 351. oldd.

A fascizmusnak ez a férfias erkölcstana kétségtelenül megkapja az ember lelkét s bár úgy érezzük: sok van benne, ami a renaissance virtú-jára s Platón eszméire emlékeztet, ez mit sem von le az értékéből annak a gondolatnak, hogy a nacionalizmus céljait csakis erkölcsi megújhodás útján lehet megvalósítani. Csakis ezen az alapon lehet tehát elérni Mussolini szerint azt is, hogy „szakítsunk a régiségkereskedők és a múlt dicsőségén élősködők Itáliájával“ s hogy „a római világbirodalom, a renaissance és feltámadás Olaszországi után megteremtjük a negyedik Itáliát, azt a nagy olasz imperiumot, amelynek világtörténelmi múltú fővárosa: Róma, egy sorban áll Londonnal és Párizsszal“.

Miután kimutattuk, milyen álláspontot foglal el a fascista állam a szocializmussal szemben s miután jeleztük, hogy milyen elvekkel próbálja ellensúlyozni a szocializmusnak az egyéni tulajdon és a haza ellen irányuló törekvéseit, az alábbiakban a fascizmusnak a liberalizmussal szemben elfoglalt álláspontját fogjuk ismertetni.

Don Luigi Sturzo az ő antifascistájában a fascizmusnak a liberalizmushoz való viszonyát vizsgálva, a fascista államot három szempontból teszi bírálat tárgyává: a szabadság, a központosítás és az erkölcs eszméjének megvalósítása szempontjából.

Az első szempontból azért veti el a fascizmust, mert a fascista állam megöli a szabadságot; a második és harmadik szempontból pedig azért veti el, mert a fascista állam éppúgy központosít s éppúgy önmagát tekinti az erkölcsi eszme legmagasabb rendű megvalósítójának, mint a liberális állam. Sturzo szerint tehát a fascizmus a legnagyobb mértékben következetlen, mert antiliberalizmust hirdet s mégis átveszi a liberális államnak két legveszedelmesebb örökségét.

Ami e három vád közül az elsőt illeti, Mussolini elismeri, hogy „valamint a bolsevizmus, ugyanúgy a fascizmus is a nagy francia forradalom vívmányai ellen irányul“,¹ illetve ezeknek a túlzásait akarja az állam életéből kiküszöbölni. Miért? Azért, mert a liberalizmus valósággal „atomizálja“ az államot, vagyis annyira fölébe helyezi az egyén szabadságát az összesség érdekeinek, hogy a liberális államban csak az egyénnek vannak jogai s az állam legfőbb kötelessége abban áll, hogy az egyéni jogok tiszteletben tartása felett őrkdjék.² Ez a liberális felfogás az államot az egyének és pártok pusztá eszközévé alacsonyítja le s ez az oka, hogy a liberális államban az egyének és pártok a saját érdekeiknek — ha kell — még az államot is feláldozhatják. A fascizmus ezt az álláspontot a legszigorúbban elítéli. Szerinte ugyanis nem az állam van az egyesekért és pártokért, hanem megfordítva, ezek vannak az államért. Ebből indul ki a fascizmus, midőn az egyéneket a termeléshez fűződő nagy nemzeti érdekek kedvéért szindikátusokká foglalja össze s az ekkép kialakult testületeket magasabbrendű testületeknek s végső fokon az államnak rendeli alá. A fascista állam ennél fogva nem egyének, hanem testületek összessége s mint ilyen, maga is korporáció, amely nemzedékek beláthatatlan sorozatának a testületéből áll s az olasz fajnak, az olasz nemzetnek legkiválóbb anyagi és szellemi értékét testesíti meg.⁸

Ezen korporatív államban, a fajnak e megtestesítőjében az egyének távolról sem lehet akkora szabadsága, mint a liberális államban. A fascista állam ugyanis a szabadságot nemcsak jognak tekinti, hanem kötelességnek is,⁴

¹ V. ö. gróf Zichy Rafaelné i. m. 100, 237. oldal.

² V. ö. Giacomo Lombroso: La crisi del fascismo. 34—35. oldal.

³ Lásd a fascistapárt 1921. novemberi programját.

⁴ Lásd Mussolini 1922. nov. 27-i beszédét a szenátusban: „Nem vagyok fétisimádó s amikor a nemzet érdekeiről van szó, még a szabadság fétisét sem vagyok

s ezenfelül éles megkülönböztetést tesz a szabadság elfajulása és a valódi szabadság között. „Ha ugyanis a liberálisok szabadság alatt azt értik, hogy minden nap fel lehet függeszteni a nemzeti munkának nyugodt és rendezett ütemét, hogy le lehet köpködni a vallás, a haza és az állam szimbólumait, hogy az ellenzék és a kormány közötti nevelés párbajban az ellenzék minden jog s a kormány köteles az ellenzék támadásainak céltáblája gyanánt szolgálni”, akkor a fascisták kijelentik, hogy „az ilyen liberalizmus öngyilkosság s ők maguk antiliberálisok”.¹ Egyébként azonban „nem akarják lerombolni a liberális forradalmak vívmányait s a szabadság lényegét meghagyják”; vagyis meghagyják „a munkának, a birtoklásnak, az istentiszteletnek, a háború áldozatai iránt érzett tisztelet kinyilvánításának a szabadságát” és „azt a szabadságot, hogy erős, nagy népek érezzük magunkat, nem pedig más népek csatlósainak”.² Minthogy azonban a szabadság nemcsak jogokkal, de köteleességekkel is jár, a valódi nemzeti szabadság meghagyásakor keresztül viszik azt is, hogy a „nemzeti fegyverem ne legyen üres szó, a törvény ne legyen él nélküli fegyver s a szabadság ne fájuljon el anarchiává”.³

Ami a liberalizmussal kapcsolatos második vádat illeti, — Sturzo szerint az olasz néppárt éppúgy ragaszkodik az olasz állam egységéhez, mint a fascisták;—de szerinte az államot nem azzal tesszük erőssé és nagyvá, ha a liberálisok módjára járva el, minden hatalmat az állam kezében összpontosítunk s az államból egy valóságos Leviathant alkotunk, hanem azzal, hogy ráneveljük a népet a saját sorsának intézésére, még pedig ráneveljük önkormányzat útján.⁴ Épp ezért Sturzo szerint: „intézzék továbbra is az állam szervei a külügyet, a honvédelem, a közrendészet, az igazságszolgáltatás, a pénzügyi közigazgatás, és a gyarmatok ügyeit; az állam által bitorolt többi ügyeket ellenben, tudniillik a közmunkák, a földművelés, a kereskedelem, az elemi- és a szakoktatás ügyét utalják át Piemont, Liguria, Emília, Romagna és Sicilia hatáskörébe, amelyek az állami egységet tisztelik ugyan, de megtartván etnikai különállásukat, kerületi önkormányzatra törekszenek”.

Mussolini ezt a „regionalista és autonomista” programot a leghatározottabban elveti s a saját programját ekképpen körvonalazza: „Az én kormányom lerombolja a külön várostornyokat azért, hogy az olaszok ne láthassanak mást, mint a haza magasztos képét.” „Erre törekszik a kormány egész erejével és vallásos hittel.”¹

Ami végül Sturzonak a fascizmus ellen emelt harmadik vádját, vagyis azt a vádat illeti, hogy a fascisták éppúgy az államot teszik meg az erkölcs eszméjének legmagasabbrendő megvalósítójává, mint a liberálisok, a két ellentétes álláspontot a következőkben foglaljuk össze.

Sturzo szerint két világot kell megkülönböztetnünk: az erkölcsi és a gazdasági élet világát. Amabban az egyház van hivatva az embereket irányítani, emebben az állam. Ha ez igaz, vagyis ha igaz az, hogy az államnak nem szabad az emberi élet mindkét birodalmát felölelnie s meg kell elégedni az egyik birodalom kormányzásával, akkor Sturzo szerint Benedetto Croce álláspontját kell elfogadnunk, aki szerint az állam a gazdasági (gyakorlati) élet formája és semmi más. Ezen Sturzo szerint egyedül helyes

hajlandó imádni”. A szabadság nemcsak jog, hanem kötelesség is; Gróf Zichy Rafaelné i. m. 16., 195. oldal.

¹ V. ö. M. G. Sarfatti: i. m. 256. oldal.

² V. ö. gróf Zichy Rafaelné i. m. 351. oldal.

³ V. ö. U. o. 17. oldal.

⁴ V. ö. Luigi Sturzo i. m. 22—34., 114—118., 229—235. oldal.

⁵ V. ö. gróf Zichy Rafaelné i. m. 49. oldal.

állásponttal szemben a liberális állam hívei — Sturzo és az ő kedvenc bölcselője, Croce szerint — ekképen gondolkoznak: „Addig amíg az egyház volt túlsúlyban az állam felett, az egyház olvasztotta be az államot s ő volt az erkölcs eszméjének legmagasabbrendű megvalósítója, — amióta azonban az állam van túlsúlyban az egyház felett, azóta az állam képviseli a legmagasabbrendű erkölcsöt, az állam az egyetlen és valóságos egyházi Ez az oka Sturzo szerint annak, hogy: „a liberális állam nem tűr meg maga felett vagy mellett; semmiféle más szervezetet s ezért elkerülhetetlen a liberális államban, hogy minden szervezet, tehát az egyház is az államnak vesse alá magát, mert ha ezt meg nem teszi, az állam megtagadja és megsemmisíti“.

Sturzo szerint midőn Benedetto Croce ekképen jellemezte a liberális államot s vele szemben kifejtette a maga álláspontját, „rámutatott a liberálisok panteista gondolkozására, az állam istenségére, de nem lépett be annak templomába“. A fascisták azonban s különösen az ő legnagyobb bölcselőjük: Gentile „beléptek ebbe a templomba“ s bármennyire ellenségei a liberalizmusnak, mégis „ennek az eszméit hirdetik“. Hiszen Gentile szerint a fascista államban az erkölcs eszméjét nem az egyház valósítja meg, hanem „megfelelő kormányzás útján az állam“. Ha azonban ez igaz s ha az új férfias erkölcstant a kormány, illetve ennek feje: Mussolini állapítja és valósítja meg, akkor Sturzo szerint világos, hogy a fascista államban éppúgy, mint a liberálisban „a kormány az erő, a törvény, az erkölcs, a szabadság és minden“, s világos hogy nem az egyház, hanem a kormánnyal azonosított állam szerepel úgy, mint az erkölcsnek legmagasabbrendű megvalósítója. Sturzo szerint ez nem más, mint a nemzet és az állam istemtése. S hogy tényleg így van, ezt szerinte mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a fascizmus bölcselője, Gentile egy komoly állambölcséleti munkában ekképen képes felkiáltani: „Voi siete adoratori dello Stato? Sì, io sono adoratore dello Stato“. Imádjátok-e az államot? Igen, én imádom.¹

A Sturzo-féle bírálattal szemben meg kell állapítanunk, hogy sem a központosítás, sem az államnak Hegel-féle felfogása nem állnak logikai összefüggésben a liberalizmussal. Az tehát, hogy Olaszország a liberális uralom alatt központosításra törekedett, lehetett jellemvonása az olasz liberalizmusnak; de mivel ez a törekvés a liberális és konzervatív államokban egyaránt előfordulhat, a fascista állam központosítását liberális örökségnek tekinteni nem lehet. Ami pedig az állam és az erkölcs egymáshoz való viszonyát illeti, bizonyos, hogy minden államnak erkölcsi alapokra kell helyezkednie; az tehát, hogy a fascisták nagy fontosságot tulajdonítanak az erkölcsi megújulásnak s az államot nem hajlandók mint pusztán gazdasági alakulatot felfogni, hanem etikai alakulatnak tekintik, az egyházra nézve sérelmes nem lehet. Hisz a fascizmus volt az, amely a liberális korszak szabadkőműves hagyományaival szakítva, visszaállította az iskolákban a vallásoktatást s ellentétben az ateistának tartott szocialista irányzattal, az állam és az egyház harmonikus együttműködésére s a szabadkőműves befolyás megsemmisítésére törekszik.

Világos tehát, hogy a fascisták antiliberalizmusát abban kell keresnünk, ami a liberalizmus szempontjából lényeges, t. i. az egyén és az állam viszonyát illető álláspontjukban. Bizonyos, hogy ez az álláspont antiliberalis; mert az államot nem mint egyéneket, hanem mint testületek szerves összességét fogja fel; mert a termelés terén a szerződés kötést egyéni szabadságát megsemmisíti s kötelező kollektív szerződésekkel helyettesíti; mert az egész gazdasági életet állami ellenőrzésnek veti alá s végül mert az egyént az álla-

¹ Luigi Sturzo: i. m. „Lo Stato secondo B. Croce.“ 219—228. oldal.

mon belül olyan múltó átmeneti jelenség gyanánt fogja fel, akinek csak a szabadság „lényegére”, a Concha által ú. n. belső és egyéni szabadságra van joga, a politikai szabadságot ellenben köteles fölládozni a faj érdekeinek, a nemzeti nagyságnak, a nemzedékek beláthatatlan sorozatát magában foglaló korporatív államnak.

A fascizmus azonban nemcsak nacionalista és antiliberális, hanem ezenfelül antidemokrata is.

Midőn a bolognai egyetem Mussolinit 1923-ban díszdoktorrá avatta, Mussolini, hogy a kitüntetésre külön is érdemeket szerezzen, egy „Előhang Machiavellihez” című tanulmányt írt s értekezését 1924. májusában a Gerarchia című folyóiratban tette közzé.¹

Mussolini részint ezen díszdoktori értekezésében, részint beszédeiben fejti ki a demokráciára vonatkozó álláspontját, még pedig ilyenformán.

Diszdoktori értekezése szerint: „A politika a kormányzás művészete.” „A kormányzás pedig abból áll, hogy kihasználjuk, irányítsuk és neveljük az emberek szenvedélyeit, az egyéni önzést és az egyéni érdekeket olyan magasabb céloknak a megvalósítása érdekében, amelyek a jövőre vonatkoznak s az egyes ember arasznyi életét messze túlhaladják.” „Ha ez a meghatározás helyes, akkor vitán felül áll, hogy a politika alapvető eleme gyanánt az ember szerepel.” Épp ezért a fejedelem, illetve manapság az állam tanulmányozásánál „szükségképen az állam és az egyes ember közötti viszonyból kell kiindulnunk.” „Erre a viszonyra — Mussolini szerint — mint valami fátum nehezedik az egyes ember és az állam közötti ellentét.” „Az emberek közül ugyanis csak nagyon kevesen — a hősök és a szentek — hajlandók önként áldozni a haza oltárán.” „A többi nem akar engedelmeskedni a törvénynek, nem akar adót fizetni, nem akar katonáskodni.” „Vagyis ritka kivételektől eltekintve, az emberek az állammal szemben mindig a potenciális forradalom állapotában vannak” s voltaképen ez az „állapot az alapja minden társadalmi és állami szervezkedésnek”. „A liberális forradalmak — t. i. a XVII. és XVIII. század angol és francia forradalmi — akkép iparkodtak ezt az ellentétet ember és állam között áthidalni, hogy az államhatalom keletkezését a nép szabad akaratára vezették vissza.” „Ez azonban csak költészet és illúzió!” „Az pedig, ami ebből a demokrata elméletből szükségképen következik, t. i. a népfelség elve... tragikus komédia és semmi más.” „Miért?” Egyszerűen azért, „mert a nép az ő állítólagos felségét csakis képviselőik, tehát választások útján tudja gyakorolni.”²

Aki azonban nem olyannak tekinti az életet, mint amilyennek lennie kellene, hanem Machiavelli nyomdokain járva, olyannak tekinti, amilyen a valóságban, az tisztában van a választások erkölcsi jelentőségével. Ez az erkölcsi érték Mussolininak egy 1924. jan. 8-án tartott beszédéből tűnik ki.

E szerint kijelenti, hogy „ezen a beszéden kívül a következő két hónap alatt, melyeket máris fekete ceruzával húz alá, mert ezeket tekinti élete leg-lealacsonyított időszakának, semmiféle más választási beszédet mondani nem fog...” „Hiszen elég volt kijelenteni, hogy választás lesz s nyomban mindennéven felszínre bukkant mindaz, ami az emberi elmékben homályos... hiú és csúnya...”³

A választásoknak ez a mélységes megvetése érlelte meg Mussoliniban azt a meggyőződést, hogy „a képviselőválasztás”, amelynek révén a nép a legfőbb hatalmat átruházza, „non annyira erkölcsi, mint inkább gépies

¹ „Preludio al Machiavelli” ossia „Il commento deU’anno 1924. al Principe di Machiavelli.” Sarfatti szerint ezt a címet is viselhetné: „Vademecum per l’uomo di Governo.”

² V. ö. M. G. Sarfatti: i. m. 93—94. oldal.

³ V. ö. gróf Zichy Rafaelné i. m. 155. oldal.

rendszer.“ Épp ezért Mussolini szerint: „még ott is, ahol a választások gépezetét leginkább használják“, még az ú. n. parlamentáris kormányformájú államokban is „vannak olyan ünnepélyes és nagy pillanatok, a mikor a szuverénitás papírkoronáját le kell tépni a nép homlokáról.“ „Hiszen, ha dönteni kell a felett, hogy béke legyen-e vagy forradalom, s ha dönteni kell, hogy neki vágjunk-e egy nagy háború ismeretlen borzalmainak“, „ezen pillanatokban, amikor a nép felségére a legnagyobb szükségünk volna, a nép csak azt teszi, amit a vezetői parancsolnak: igent mond és engedelmeskedik.“ „A referendum nagyszerűen beválik, ha arról van szó, hogy a község területén hol volna a köz szempontjából legcélszerűbb egy közutat felállítani, de a legdemokratább állam is óvakodik attól, hogy a népre bizza a döntést, ha a nép legmagasabb érdekei forognak kockán.“¹

Mi következik ezen pesszimizmusból a parlamentre s a parlamenti kormányrendszerre vonatkozólag?

Az, hogy a parlamentnek távolról sincs és nem is lehet az a jelentősége, amelyet neki a demokraták tulajdonítanak. Hiszen a legnagyobb dolgokat, amelyek egy nemzet életében előfordulhatnak, nem a parlament, hanem a végrehajtó hatalom határozza el. „Ez üzen háborút és köt békét, ez tartja üzemben az állami közigazgatás bonyolult gépezetét; s ez gyakorolja felettünk a hatalmat megszakítás nélkül minden percben.“ „Nem alacsonyodhatik le tehát kicsiny bábok csoportjává, amelyet a képviselőház úgy táncoltat, amint kedve tartja.“ Nem alacsonyodhatik le azért, mert „az államnak nem a törvényhozás, hanem a végrehajtó hatalom a legfőbb hatalma.“²

Sőt a végrehajtó hatalom még ennél is több s ezt a gondolatot Mussolini kétízben is kifejti.

1923. júl. 15-én így szól a képviselőkhöz: „Az önök összes törvényei... értéktelenek, ha az adott pillanatban hiányzik a csendőr, aki fizikai erejével érezteti a törvények megmásíthatatlan súlyát.“ „Mi tehát az állam?“ „A csendőr.“³

1925. június 21-én pedig a fascista kongresszus bezárásakor ezt a kijelentést teszi: „Megfékeztek a parlamentárizmust... s tudatosan első rangra emeltük a végrehajtó hatalmat...“ „S a végrehajtó hatalomnak ebből az elsőbbségből következik a mi egész törvényhozásunk.“ „Amidőn pl. a bürokráciáról szóló törvényt elfogadtattuk, a fascista kormány legmagasabb hódolatát fejezte ki a bürokrácia előtt.. .“ „mert a bürokrácia maga az állam.“⁴

Mіндеzen kijelentésekből világos, hogy Mussolini szemében a csendőr és a bürokrácia által képviselt végrehajtó hatalom szerepel állam gyanánt; a végrehajtó hatalom tehát nemcsak magasabbrendű, mint a törvényhozó hatalom, hanem azt mondhatnánk, egyszerűen elnyeli a törvényhozó hatalmat.

De tekintsünk el ezen inkább elméleti jelentőségű nyilatkozatoktól, amelyekben Treitschke és Duguit hatása és egy rég elavult államnak, t. i. a mindenható hivatalnok-államnak a képe tükröződik vissza s vegyük a parlamentárizmusra vonatkozó konkrét terveket és alkotásokat.

Mussolini eddig két olyan eszmét vetett fel, amelyek a mai parlamentárizmus hiányait vannak hivatva orvosolni.

Ezek közül az egyik a technikai tanácsokra, a másik a parlamenti választások reformjára vonatkozik.

A technikai tanácsok eszméje azon a megfontoláson alapszik, hogy a parlament hatáskörének azt a részét, amelynek gyakorlására a parlament

¹ M. G. Sarfatti i. m. 94. oldal.

² V. ö. gróf Zichy Rafaelné i. m. 344. oldal.

³ U. o. 109. oldal.

⁴ V. ö. gróf Zichy Rafaelné i. m. 344—346. oldal.

nem alkalmas, mert hiányzik belőle a megfelelő gazdasági szakértelem, célszerűbb volna külön szakértő testületekre ruházni. Minthogy ezt a gondolatot a fascisták is helyeselték, eredetileg Mussolini is arra az álláspontra helyezkedett, hogy az államot, mint jogi és politikai szervezet vissza kell szorítani az ő lényeges funkcióinak a végzésére s következőkép a parlamentet vissza kell szorítani „az egyént, mint állampolgárt érdeklő viszonyok szabályozására az egyénnek, mint termelőnek a tevékenységét pedig külön technikai tanácsokkal kell szabályoztatni. Mussolini tehát technikai tanácsok alakjában nem véleményező és indítványozó testületeket, hanem a politikai parlament mellett külön gazdasági parlamentet tervezett. De utóbb ingadozni kezdett s maga is elismerte, hogy a technikai tanácsok megalkotásának az ideje még nem érkezett el.¹ S mi a magunk részéről azt hisszük, hogy a jövőben sem fog elérkezni. Miért? Egyrészt azért, mert a gazdasági életet a politikai élettől elkülöníteni s következőkép a parlament és a technikai tanácsok hatáskörét pontosan elhatárolni lehetetlen volna; s másrészt azért, mert a parlament gazdasági szakértelmének hiányát nagyon könnyen lehet pótolni a nélkül, hogy megbontanánk a törvényhozás egységét. A magyar törvényhozás pl. nagyon bölcsen akképen oldotta meg a problémát, hogy kihasználta a kétkamarás rendszer előnyeit s a felsőházban biztosított képviselőket a gazdasági élet egyes fontosabb szervezetei számára. Nálunk tehát nincsenek technikai tanácsoknak nevezett gazdasági parlamentek s mégis intézményesen biztosítva van a gazdasági szakértelem a felsőház révén.

A másik eszmét az olasz parlamentarizmus különleges viszonyai szülték. Az olasz nép ugyanis már évtizedek óta képtelen arra, hogy erős és fegyverrel meztelen pártokba tömörüljön s ezen a révén egy olyan többségnek a kialakulását tegye lehetővé, amely biztos és szilárd alapjául szolgálja a parlamenti kormányzásnak. Csak egy, de klasszikus példát hozunk fel. Midőn Giolitti 1921. májusában kiíratta a választásokat, Olaszország azt mondhatnánk a lét és nem lét kérdése előtt állott. Ha valaha, úgy ekkor igazán életbevágóan fontos volt az összetartás, a pártérdeknek a közérdek alá rendelése s egy olyan többségnek az előteremtése, amely az anarchiának véget vetni s a műveltséget, a hazát és az államot megmenteni képes lesz. És mi történt? A szavazatok egy egész párt-sorozat között forgácsolódtak szét s még azok is, akik ugyanazon politikai ideálókért harcoltak, külön programokkal, külön pártokká szervezkedtek. A demokraták pl. 123 képviselőt juttattak be a parlamentbe; de ez a 123 képviselő, akik egy pártba tömörülve hatalmat jelenthettek volna, négy pártra szakadt szét; s 24 mandátumuk volt a liberális demokratáknak, 36 mandátumuk az olasz demokratáknak, 21 a parlamenti liberális demokratáknak s 42 a demokratáknak. Hasonlóképen alakult a helyzet a szocialistáknál. Á 203 szocialista mint egy párt a parlamentnek legnagyobb pártja lehetett volna. De ők is egymás ellen ármánykodó négy külön pártot alkottak; s a szociáldemokraták 41, a reformszocialisták 26, a szocialisták 122, a kommunisták pedig 13 mandátum felett rendelkeztek. Ehhez a nyolc párthoz még négy másik párt járult: a 23 tagból álló agrárpárt, a 11 tagot számláló nacionalista párt, a 106 tagból álló olasz néppárt s a 32 tagot számláló fascista csoport. S még ez a 12 párt sem volt elegendő arra, hogy kereteik közt minden képviselő el tudjon helyezkedni s 32-en iratkoztak be a 13-ik Uffizia-ba olyanok, akiket semmiféle közös program egy egységes párttá összefűzni nem tudott.² Ha már most tekintetbe vesszük, hogy az 519 tagból álló képviselőházban belül legnagyobb pártok gyanánt a 122 tagot számláló szocialista s a 106 tagot számláló olasz néppárt szere-

¹ V. ö. 1925. július 15-i beszédét gróf Zichy Rafaelné i. m. 109. oldal.

² Luigi Villan: Italy, Encycl. Britannica.

peltek, akkor megállapíthatjuk, hogy egyetlen egy párt sem érte el az abszolút többséget; sőt egyetlen egy párt sem tudta elnyerni az összes mandátumoknak még csak egynegyed részét sem. A pártoknak ezen megdöbbentő szétforgácsolódása volt az oka annak, hogy a kormányok többség hiányában apró pártocskákra voltak kénytelenek támaszkodni s a frakciók örökös torzalkodásai és fondorlatai miatt tehetetlenek voltak s élettartamuk átlag 6—7 hónapra terjedt.¹

Mínthogy ilyen viszonyok közt a parlamentre támaszkodva kormányozni egyáltalán nem lehetett, Mussolini az olasz parlamentárizmus legnagyobb betegségét: a frakciókra töredezt és az örökös kormányválságokat egy merész sebészeti műtéttel próbálta kiirtani. A műtétet 1923-ban egy a parlament mindkét háza által elfogadott választójogi törvény útján hajtotta végre.

Ezen törvény szerint a képviselőháznak összesen 537 tagját 15 választókerületben a lajstromos szavazás elvei szerint² kell megválasztani. De bármi legyen a választások eredménye, a parlamentben a kisebbségnek 179-nél kevesebb mandátuma lehet, de a kisebbség több mint 179 mandátummal nem rendelkezhetik.

Ezen maximált kisebbséggel szemben egy hatalmas, t. i. legalább is kétszer akkora többségnek kell állania; a többség mandátumainak száma tehát felülmúlhatja a 358-at, de ennél kevesebb nem lehet. Ha a választók ezt a 66%-os többséget önmaguk előteremteni nem tudják, akkor a 66 %-os többséget az a párt nyeri el, amely az összes pártok között a legnagyobb számú szavazatot tudja felmutatni. Láttuk azonban, hogy az 1921-i választáskor egyik párt sem tudta elnyerni a szavazatoknak egynegyedét sem. Az eredeti javaslat szerint tehát megeshetett volna, hogy akármilyen csekély számú relatív többség, pl. egy olyan párt is megkaphatta volna a 66%-nak megfelelő 358 mandátumot, amely a szavazatoknak csak egytized részét tudta megszerezni s amelynek a Mussolini-féle törvény hiányában csak 53 mandátuma lehetett volna. Don Luigi Sturzo indítványára tehát módosították a javaslatot úgy, hogy a törvény szerint a 66%-nak megfelelő 358 mandátumot az a párt kapja meg, amelynek relatíve legtöbb szavazata van s amelynél a pártra leadott szavazatok száma az összes leadott szavazatoknak legalább $\frac{1}{4}$ részét eléri. Mínthogy az 1924. április 6-i választások alkalmával 7,628.859 szavazatot adtak le, a Mussolini-féle törvény ezt jelenti: ha 66%-os abszolút többséget egyik párt sem tud elérni s a szavazatok annyira szétforgácsolódnak, hogy a legnagyobb pártra a szavazatoknak csak egynegyed része, vagyis csak 1,907.215 szavazat esik, akkor ez a párt 134 mandátum helyett 358-at kap, s a többi párt a fennmaradó 179 mandátum felett a rájuk esett szavazatok arányában osztozik.³

A Mussolini-féle műtétet e szerint két esetben nem lehet alkalmazni: egyrészt akkor, ha egyik párt sem éri el a 25%-os relatív többséget, mert ez esetben a Sturzo-féle módosítás teszi lehetetlenné az alkalmazást; s másrészt akkor, ha valamelyik párt 66%-os többségre tesz szert, mert ez esetben a műtét alkalmazása felesleges, illetve tárgyaltan.

Lássuk ezek után, mi történt az 1924-i Mussolini-féle választáskor?

A leadott 7,628.859 szavazat közül a kormánypártra 4,693.690 szavazat esett, vagyis a szavazatok 65.25%-a; a kormánypárt tehát megkapta a $\frac{2}{3}$ többséget, a nélkül, hogy a műtétre szüksége lett volna; és bejutott a parlamentbe a régi 32 fascista helyett 260 fascista, 98 egyéb kormánypárti s 16 olyan kormánytámogató kisebbségi képviselő, aki csak azért nem lehe-

¹ M. G. Sarfatti: i. m. 285., 286. oldal.

² 1925-ben a lajstromos szavazást eltörlik és visszaállítják az egy képviselős kerületi rendszert.

³ Luigi Villari: Italy Encycl. Brit.

tett névleg is kormánypárti, mert a kormánypárti listán helyet már nem kapott. Az ellenzék pedig, amely a kormánytámogató kisebbség miatt 179 mandátum helyett csak 163 mandátumra tudott szert tenni, nyolc pártra, maguk a szocialisták 4 külön pártra töredezték szét; úgyhogy a 374 főnyi többséggel egy önmagában meghasonlott s a parlamentből kivonult 163 főnyi ellenzék áll szemben.¹

Kérdés, hogyan érte el ezt az eredményt Mussolini? Az eredmény oroszlánrészét a kormányzásnak páratlan nagyszabású sikerei idézték elő. Ezek pedig a következők voltak: Mussolini egy négy esztendeig tartó és nem egyszer polgárháborúvá fajult anarchia után rendet és nyugalmat teremtett s alig másfél év alatt 1900 olyan rendeletet bocsátott ki, amelyekkel szinte újjá alakította a közigazgatást s megvalósított évtizedek óta sürgetett reformokat. A tisztviselőket pl., akik ő előtte fizetési osztályokba sorozva nem voltak, osztályokba sorozta s járandóságait elvi alapokon egységesen szabályozta; több minisztériumot megszüntetett; számos államtitkári állást eltörölt; a négy legfőbb törvényszék helyett egyet szervezett; a tisztviselők létszámát jelentékenyen leszállította; 55.000 vasutast, elbocsátott; a vasút, a posta és távirda igazgatását annyira megjavította, hogy az 1.576 millió Ura deficitet 219 millió felesleg váltotta fel; az elemi iskolákba bevezette a hittannak a tanítását; s célszerű, erélyes, a nemzeti ideálokat szem előtt tartó politikájával kifelé tekintélyt szerzett nemzetének, bent az országban pedig megteremtette a gazdasági és szellemi fejlődés és a nemzeti újjászületés feltételeit.²

Mi következik mindezekből a Mussolini-féle parlamenti reformra vonatkozólag?

Az, hogy a kormányzat állandóságát biztosító erőtlen és fegyelmezett többséget a jog korlátái között maradvá, — kétféle módon lehet előteremteni.

Az egyik mód az, amelyet Mussolini maga is alkalmazott s amelyet kisebb-nagyobb idealizmussal minden művelt ország miniszterei alkalmazhatnak: t. i. a nemzeti érdekeket szolgáló céltudatos, erélyes és nagyszabású kormányzás. Bizonyos, hogy ez a mód a hatalmon lévő. párt szempontjából kockázatosamért a legideálisabb kormányzás sem biztosíthatja a kormányra nézve a választások kedvező eredményét; de bármily kockázatos a párt szempontjából, feltétlenül előnyös a nemzetre nézve.

A másik mód a Mussolini-féle sebészeti műtét. Ennek az alkalmazásánál három eshetőséget kell számba venni. T. i. vagy egy párt sem képes még a 25%-os relatív többséget sem elérni, ekkor a műtét csődöt mond; vagy akad olyan párt, amely eléri a 66%-os abszolút többséget, ekkor a műtét felesleges lesz; vagy pedig a pártok valamelyike eléri a legalább is 25%-os relatív többséget, de nem éri el az abszolút többséget; minthogy senki sem tudhatja előre, hogy a 25%-os relatív többséget melyik párt fogja elnyerni, - ebben az esetben a Mussolini-féle műtét alkalmazható lesz ugyan, de alkalmazása a legnagyobb mértékben kockázatos lesz. A Mussolini-féle műtét ugyanis nemcsak olyan pártot varázsolhat át többséggé, amely nemzeti érdekeket szolgál, hanem olyat is, amely a nemzet valódi érdekeit fel nem ismeri, vagy pedig egyenesen nemzetellenes célokra törekszik.

De bármilyen párt alakuljon át a Mussolini-féle törvény alapján kisebbségből többséggé, a kormány csak egy mesterségesen elővarázsolts többségre támaszkodhatik; s minthogy a nemzet valódi többségének erkölcsi támogatását nélkülözi, bármily áldásos tevékenységet fejtsen is ki, kormányzása nem parlamenti kormányzás lesz, hanem a pártvezér személyes kormányzása, diktatúra.

EREKY ISTVÁN.

¹ Luigi Villari: Fascismo. Encyd. Britan.

² U. o. Mussolini. Enc. Brit.